

О РУСКОЈ И СРПСКОЈ ПОРОДИЦИ ИЗ УГЛА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈЕ

Марија Стефановић, *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012. – 156 стр.

Књига Марије Стефановић *Језичка слика породице у руском и српском језику* има 156 страница. Садржи десет целина: 1. Увод (стр. 7–10); 2. О асоцијативним речницима као извору за проучавање језика, асоцијативно-вербалној мрежи и језичкој свести (стр. 10–16); 3. О језичкој слици света, концепту и значењу (стр. 16–22); 4. Проучавање руских и српских асоцијативних поља: породица (22–47); 5. Пословице и асоцијативна поља – слика света у развоју (стр. 47–67); 6. О константама у језичкој слици света – ка психолошком значењу лексеме *мајка* (стр. 67–77); 7. Језик о „туђима“ међу „својима“ у српској и руској породици (стр. 77–93); 8. Проучавање стереотипа: жена у руском језику (стр. 93–143); 9. Закључак (143–144); 10. Резиме (стр. 144). Након ових десет целина следи Предметни индекс (стр. 145–147) и Библиографија (стр. 148–153).

У уводном поглављу ауторка омеђује тему истраживања у овој књизи, а то је слика породице у руском и српском језику, и описује три основна извора за прикупљање језичког материјала. Велики део грађе сакупљен је из асоцијативних речника руског и српског језика. Анализирана су асоцијативна поља стимулуса којима се означавају чланови породице. Корпус је допуњен фразеологизмима, пословицама и изразима из фразеолошких речника и збирки пословица. Овакво проширивање корпуса створило је могућност, по речима ауторке (стр. 8), „да се посматра језичка слика света у развоју, јер се поређењем аспеката свакодневног живота представљеном у овим изворима са оним из асоцијативних поља може видети шта се сматра и даље актуелним у савременом свету, а шта је нестало као после-

дица промене друштвених услова“. Трећи извор представљају једнојезички речници стандардне и нестандардне лексике руског и српског језика, као и електронски корпуси.

У другом и трећем поглављу постављају се теоријски темељи емпиријских истраживања из којих се састоји остатак књиге. Разјашњавају се основни лингвокултуролошки постулати, појмови и методолошки поступци. Пажња се посвећује асоцијативним речницима као извору за проучавање језика, односу између асоцијативно-вербалне мреже и језичке свести, језичкој слици света, концепту и значењу. У трећем поглављу, ауторка је посебан интерес посветила *концептима* као једном од кључних теоријских појмова у књизи, кроз који се укршта лингвокултурологија, когнитивистика и психолингвистика, и анализирајући однос између концепта и значења, одредила полазне основе интердисциплинарног приступа свог истраживачког поступка.

У четвртном поглављу књиге, Марија Стефановић објашњава предмет свог интересовања, како у овом поглављу, тако и у целој књизи, а то је „слика чланова породице у језичкој свести говорника српског и руског језика. Непосредни повод су, поред неспорне сличности, примећене значајне разлике у садржају асоцијативних поља чији су стимулуси биле именице којима се означавају чланови породице и родбине, као и разлике у свакодневном животу носилаца руске и српске културе“ (стр. 23). Савремена слика чланова породице може се стећи на основу материјала из руског и српског асоцијативног речника, а слика ранијег стања у друштву и некадашњег система вредности који се у некој мери разликује од данашњег, може се стећи на основу анализе пословица и изрека. Ауторка је прикупила 1500 пословица, изрека и фразеологизама из релевантних српских и руских збирки и речника у којима се говори о члановима уже породице у ове две словенске културе.

Ово поглаваље посвећено је анализи асоцијативних поља 14 стимулуса из асоцијативних речника руског и српског језика, 8 руских и 6 српских: *сестра* (с), *сестра* (р), *брат* (р), *син*, *сын*, *кћерка*, *дочь*, *ошац*, *отец*, *мама* (с), *мама* (р), *мать*, *мама*, *папа*. У првом кораку урађена је статистичка анализа података добијених на основу података из асоцијативних поља, а затим је она прегледно табеларно представљена. Ова анализа је показала да се највећи број асоцијација испитаника може уврстити у групу названу *позитивне емоције и оцене*. Даља анализа показује да се најтоплије емоције у оба језика везују за стимулус *мама*, а затим следе други женски чланови

породице – *сесѝра* и *ћерка*, па тек онда *оѝац*. Велики број одговара испитаника може се сврстати у групу коју је ауторка назвала *веза са ѝородицом и ѝријадносѝ ѝородици*. На врху табеле, по броју реакција, налазе се пре свега називи за мушке чланове породице: *син* и *оѝац* у оба језика, при чему се више реакција односи на сина у односу на оца, и *кћерку* у оба језика. Да улога неких чланова породице има значаја у српској и руској култури, показује велики број одговора испитаника који су сврстани у групу *улога у ѝородици*. Највећи број одговора из ове групе везује се за улогу оца, посебно у одговорима српских испитаника. Одговори које је ауторка уврстила у групу *генеалошка линија* везују се пре свега за мајку и њену улогу у рађању и одржавању породице и за сина. Посебну пажњу привлаче она запажања која се односе на различит однос према различитим члановима породице у руској и српској култури. Наиме, вербалне асоцијације, пословице и фразеологизми показују да је однос према мајци искључиво позитиван, добронамеран, топао, док је однос према брату и деци амбивалентан. М. Стефановић, на стр. 24, наводи као пример пословице у којима се истиче двострук однос према деци и према брату: *Браѝ није мала ријеч*, али *Ако злоѝвора немаш, мајка ѝи га је родила*. Или: *Деца су Божји благослов*, али *Дјеца су невјерна дружина*. На самом крају поглавља посвећеног анализи асоцијативних поља стимулуса који означавају уже чланове породице налази се анализа структуре испитиваних асоцијативних поља. Ауторка је у свих 14 асоцијативних поља уочила центар, ближу периферију, даљу периферију и крајњу периферију. Ови слојеви се лако уочавају у структури асоцијативних поља, а изражавају се наглим падом у проценту одговора. На крају овог поглавља, Марија Стефановић (стр. 46) закључује: „Резултати добијени поређењем асоцијативних поља са стимулусима – називима за чланове уже породице у српском и руском језику говоре о постојању разлика у динамици породице које су, пре свега, узроковане чувањем патријархалних односа у српској култури, и великим бројем породица у Русији у којима доминантну улогу имају самохране мајке (било као резултат историјских услова – ратова, или као последица великог броја развода). У српским асоцијативним пољима упадљива је улога мушких чланова породице као ауторитета и оних који продужавају породицу и традицију, док су они у руским асоцијативним пољима померени на периферију.“

Пето поглавље, које носи наслов *Пословице и асоцијативна ѝоља – слика свеѝа у развоју*, посвећено је анализи асоцијативних поља

и пословица у вези са лексемама *сын* и *син*, *дочь* и *кћерка*. Ауторкино истраживачко искуство у вези са анализом асоцијативних поља и паремија указује на то да се „поређења могу вршити између јединих чланова породице у једном језику, или између истих чланова породице у више језика. Највише података добија се паралелним приказивањима односа између чланова породице који су по суштини ствари највише у контакту. Интересантно је да су ови парови изузетно фреквентни и у асоцијативним пољима, и то су најчешће кохипоними: *оџац* и *мајка*, *муж* и *жена*, *браћ* и *сестра*, *кћерка* и *син*, као и парови – називи за припаднике различитих генерација који су због специфичности функционисања породице у контакту: *оџац* и *син*, *мајка* и *кћерка*, *снаха* и *свекрва*, *зей* и *џашија* итд.“ Управо због тога, анализирају се лексеме *син* и *ћерка* у пару, у оба језика. Након исцрпне анализе пословица и асоцијативних поља, ауторка закључује да се знатно већи број пословица везује за сина него за ћерку. На стр. 65, ауторка запажа: „У руском и у српском патријархалном друштву није било суштинских разлика у односу према синовима: сматрало се да је пожељно имати сина због каснијег доприноса породици, али се схватало и да није једноставно васпитати сина тако да он испуни очекивања, као и да односи са сином могу да се измене због женидбе. Мајке су у односу према синовима имале већу улогу углавном у најранијем периоду, када су и могле размазити синове, и зато је друштво сматрало да су саме одговорне ако се синови касније неодговорно односе према њима. Кћерке су посматране као 'привремени чланови породице', јер је према традицији требало да се на време удају и напусте је. До тог периода биле су повлашћене, посебно од стране мајки које су биле одговорне за њихово васпитање, али су се посматрале и као мајчине помоћнице.“

Анализа асоцијативних поља указала је на чињеницу да се данас слика помало изменила. Асоцијације испитаника показују да се и данас од ћерке очекује да буде лепа, негована, послушна и вредна. Данас отац има мањи значај у преношењу знања синовима, а и његова некадашња улога господара у кући знатно је умањена. Закључено је и да је у смислу односа између родитеља и деце српска породица традиционалнија од руске, што се види у много већој сличности у закључцима анализа пословица и асоцијативних поља на материјалу српског језика него на материјалу руског језика.

У шестом делу књиге, на примеру значења лексеме *мајка* у руском и српском језику говори се о константама у језичкој слици света. На основу извршене анализе материјала из једнојезичких речника

стандардне и супстандардне лексике, речника фразеологизама и поређења, паремија са кључном речју *мајка* и асоцијативних поља, ауторка закључује да је концепт мајке у оба народа веома стабилан. Мајка је извор доброте, топлине и доживотне бриге о потомству. На основу анализе асоцијативних поља лексеме *мајка*, комбиноване са подацима из других извора, Марија Стефановић (стр. 76) конструира следеће елементе психолошки реалног значења ове лексеме: „*мајка/мама је углавном сћарија особа женског пола која је у њој вези са оцем. Она рађа децу и њеној се бави у раном узрасту и има веома важну улогу у њеној исхрану, као и у њеној подршци другим члановима породице. Углавном се налази код куће. У оквиру породице чешће сћуја у интеракцију са женским члановима. Добра је према деци, а негативне емоције и ставови се могу објаснити двојачко: мајка може прејерано да брине, или да буде строга у настојању да што боље васпита децу. Мајка се често види као усамљена фигура, преморена и понекад несхваћена.*“

У седмом делу књиге фокус се ставља на испитивање асоцијативних поља, фразеологизама, пословица и изрека о зету и снахи у српском и руском језику, а контролно се анализирају и *шаси* и *шасица*, као и *свекар* и *свекрва*. И у овом делу књиге спроведена је исцрпна анализа и, између осталог, закључује се да се у традиционалној култури српског и руског народа снаха и зет виде на сличан начин. Они су странци у породици; непоуздани су; упадљива је доминација негативних емоција и оцена над позитивним; снаха улази у породицу и чешће је у контакту са укућанима, па тако постаје мета њихове критике, док је зет (уколико није реч о домазету) неко ко само повремено улази у женину породицу, не дајући много повода за конкретне приговоре; допринос зета и снахе у породици увек је недовољан.

У осмом делу књиге, пажња се посвећује проучавању стереотипа о жени у руском језику. Анализира се лексикографска обрада ове лексеме, асоцијативно поље и паремије. У уводу овог поглавља даје се теоријска слика о стереотипима и о значају проучавања стереотипа у лингвокултурологији и сродним дисциплинама. Реченице у којима се износе стереотипни судови често (мада не и обавезно) садрже маркере стереотипности: *сав*, *сваки*, *прави*, *шишичан*, нпр. *Прави Немац је вредан, сви Пироћанци су шкрпи* итд. У овом делу књиге анализирају се конструкције у којима се појављују маркери стереотипности уз именицу *жена* (*женица*) у руском језику. Корпус чине примери из електронског Националног корпуса руског језика

(НКРЈ), који садржи више од три стотине милиона јединица. Материјал је преузиман у периоду од краја маја до почетка септембра 2011. године. Посматране су конструкције *вс* жєницин**, *типичн* жєницин** и *настоящ* жєниц** и конструкције које садрже синтагму *как жєниц**, које ауторка касније пореди са подацима добијеним анализом асоцијативног поља стимулуса *жєницина*. Анализиране конструкције са маркерима стереотипности сортиране су на *домєне*, у оквиру којих су утврђени *їоддомєни*, а унутар њих и *їојєдиносїи*. На крају испитивања сваког маркера стереотипности наведени су статистички подаци, на основу којих се може утврдити стереотип *жєне* у руској култури. Конструкције у којима се говори о *їравој жєни* откривају да је центар поља одевање и украшавање (19,11%) и подршка мушкарцу (14,70%). Статистичка анализа конструкција са маркером *сви, сваки* указује да је у центру поља физички изглед жєне (15,87%). Конструкције које садрже маркер *как жєницина* откривају да је у центру поља плачљивост (25,30%). Уколико би се од посматраних конструкција са маркером стереотипности формирало поље стереотипности, његов центар би изгледао овако: одевање и украшавање (12,38%), плачљивост (10,55%), физички изглед (7,33%), слабост (5,04%). Анализа асоцијативног поља лексеме *жєна* открива да се у центру поља налази физички изглед (26,47%) и повезаност са мушкарцима (19%). Анализа се наставља посматрањем паремиија, а затим се спроводи испитивање садржаја и структуре стереотипа *жєна* у руском језику у поређењу са садржином и структуром асоцијативног поља. На самом крају наводи се табеларни приказ систематизованог материјала према појединостима у оквирима домена.

Књига Марије Стефановић *Јєзичка слика їородице у руском и срїском јєзику* представља значајан допринос развоју српске лингвокултурологије. Теоријско упориште истраживања најзаступљеније је у уводном поглављу, али и у осталим, емпиријским, деловима књиге, ауторка се позива на литературу и износи полазне теоријске поставке. Ауторка се придржава схватања, пре свега, руских (Ј. Н. Караулов, Н. В. Уфимцева, И. А. Стерњин, В. А. Маслова, Е. И. Зиновјева, Е. Е. Јурков, В. И. Карасик и др.) и пољских (Ј. Бартмињски) лингвокултуролога, али износи и мишљења англосаксонских истраживача (В. А. Крофт, Д. А. Круз, Џ. Лејкоф). Њен поглед на цитирану литературу увек је критички. Она одабира схватања која сматра исправним, а често износи и властите ставове.

Емпиријска истраживања приказана у овој књизи први пут су на овај начин конципирана у српској лингвистици. Инспиративне

истраживачке методе, као и занимљиви закључци свакако ће подстаћи српске истраживаче да, примењујући сличне процедуре, обраде друге тематске групе лексема. Закључци истраживања нису изнесени независно једни од других. Тако, на пример, износећи закључке о зету и снахи у језичкој слици света српског и руског народа, ауторка се често позива на раније изнесене закључке у вези са члановима уже породице у језичкој слици света Срба и Руса. Те паралеле које ауторка стално повлачи омогућавају читаоцу да створи општу и целовиту слику о породици у језичкој слици света.

Истраживања су обављена на богатој грађи коју чине асоцијативна поља, дефиниције и примери из руских и српских описних речника, бројни фразеологизми, пословице, изреке, примери из електронског корпуса итд. Анализе су извршене компетентно и исцрпно. Књига обилује статистичким резимеима спроведених истраживања, што закључке чини објективним и поузданим. Није увек лако протумачити грађу као што су вербалне асоцијације или паремије, али Марија Стефановић то чини вешто и детаљно. Њене прецизне анализе и фина запажања представљају посебан квалитет ове књиге.

Књига представља корисно компаративно истраживање, будући да је рађена на материјалу руског и српског језика. Подаци из једног језика на посебан начин осветљавају ситуацију у другом језику, а ауторка је то умела да искористи на најбољи начин.

И теоријски и емпиријски делови књиге Марије Стефановић *Језичка слика породице у руском и српском језику* значајно ће допринети развоју српске лингвокултурологије и обогатити руску лингвокултурологију. Ова књига намењена је стручњацима за семантику, психолингвистику и друге лингвистичке дисциплине, али ће бити користан приручник и стручњацима за социологију, психологију, етнографију и друге хуманистичке науке. Стручњацима за српски и руски језик, као и њиховим студентима ова књига пружиће нов и занимљив увид у везе између ових језика и култура њихових говорника, али и на узајамне културолошке, као и језичке везе.

Рајна М. Драгићевић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Катедра за српски језик и јужнословенске језике

* rajnad@yahoo.com